

วิธีการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของอุบาสิกาในสมัยพุทธกาล

The Method for Dhamma Encourage of Upasika in Buddha's period

วรินทร์ ทวีโชติชัยกุล Warintorn Taweekochakul

นักวิชาการอิสระ, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Independent Scholar, Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya

University

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการจะศึกษาวิธีการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของอุบาสิกาในสมัยพุทธกาล จากการศึกษาพบว่า อุบาสิกา คือ สตรีผู้เข้ามานั่งใกล้พระรัตนตรัย พระพุทธองค์ตรัสสอนให้มีบทบาทพร้อมๆกับภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสก วิธีการส่งเสริมพระพุทธศาสนาของอุบาสิกา สรุปกว้างๆ ได้ 3 วิธี ได้แก่ (1) วิธีในการอุปถัมภ์พระสงฆ์ด้วยปัจจัย 4 เพื่อให้ภิกษุได้รับความสะดวกในการศึกษา ปฏิบัติและเผยแผ่ธรรม (2) วิธีเผยแผ่ธรรมด้วยการแสดงธรรม หรือตอบปัญหาธรรม แก่บุคคลในครอบครัวและคนที่รู้จักอื่นๆ บางคนคนปุจฉาและวิสัชนาธรรมกับพระภิกษุด้วย (3) วิธีลงมือปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะตราบใดที่ยังมีคนปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาก็จะยังคงอยู่ในโลกตราบนั่น อุบาสิกาผู้ฝึกฝนในการปฏิบัติธรรมนั้นก็ทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำสั่งสอนผู้สนใจอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี เป็นการช่วยลดภาระแก่ภิกษุในทางหนึ่งด้วย

คำสำคัญ: อุบาสิกา, พุทธกาล, วิธีการส่งเสริมพระพุทธศาสนา

Abstract

Article want to study how to the method for Encourage of upasika in Buddha's time. The study found that upasika is women who sit near the triple gem. Buddha taught to play a role with Buddhist nun and worshipers. The method for Dhamma Encourage of upasika the wide include 1. One way to fostering monks by four factors. 2.Missionary how to preach or wrong answers. 3.How to follow the teachings of the Buddha. Buddhism will continue as long as

it is in the world. Upasika is in favor of the practice. As well as this reduces the burden on priest too.

Keywords: Upasika, Buddha's period, The method for Dhamma Propagation.

บทนำ

บุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาเรียกว่า พุทธบริษัท จำแนกเป็น 4 กลุ่ม คือ (1) ภิกษุ (2) ภิกษุณี (3) อุบาสก และ (4) อุบาสิกา บุคคลเหล่านี้แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ บรรพชิต (นักบวช) กับ คฤหัสถ์ (ผู้ครองเรือน) หรือบรรพชิตกับฆราวาส พุทธบริษัททุกหมู่เหล่าต่างเป็นเจ้าของพระพุทธ ศาสนาร่วมกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้วพุทธบริษัททั้ง 4 ไม่ใช่แต่ฝ่ายใดฝ่ายเดียว แต่มีทั้ง พระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกาหรือบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งหมดนี้เป็นเจ้าของพุทธศาสนาเรามี สิทธิเท่ากัน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545) และมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติเอื้อเพื่อเอื้อ ประโยชน์ต่อกันและกันหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือการจะต้องทะนุบำรุงพระพุทธ ศาสนา ก่อนที่พระพุทธองค์จะดับขันธปรินิพพานพระศาสดาทรงตรัสกับพระอานนท์ว่า “ธรรมและวินัย ที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลายหลังจากเราล่วงลับไปก็จะเป็นศาสดาของเธอ ทั้งหมด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 10/216/164) อันนี้ก็ถือว่าพระพุทธเจ้าตรัสถึงมาตรฐานสัง ฆธรรมในพระพุทธ ศาสนาว่าเมื่อพระองค์นิพพานแล้วก็ให้ถือว่าพระธรรมวินัยนี้เป็นศาสดา (พระ ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2536) ดังนั้น หน้าที่ที่สำคัญที่สุดของชาวพุทธคือการรักษาพระธรรม วินัยนั่นเองและพระศาสดาได้ตรัสไว้แก่มารวามารผู้ใจบาปว่า

“เราจะยังไม่ปรินิพพานตราบเท่าที่ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวก...ภิกษุณีทั้งหลายผู้เป็น สาวิกา... อุบาสกทั้งหลายผู้เป็นสาวก...อุบาสิกาทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา ยังไม่เฉียบ แหลม ไม่ได้รับ การแนะนำ ไม่แก่ล้า ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรมไม่ปฏิบัติธรรมสมควร แก่ธรรม ไม่ปฏิบัติ ชอบไม่ปฏิบัติตามธรรมเรียนกับอาจารย์ของตนแล้ว แต่ยังไม่บอก แสดง บัญญัติ กำหนดเปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ปราบ ปรบวาทที่เกิดขึ้นให้ เรียบร้อยโดยชอบธรรมไม่ได้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 10/175/123-124)

ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ อุบาสิกาเป็นบุคคลที่มีสถานะและบทบาทน่าศึกษา ทั้งนี้เพราะ อุบาสิกาโดยสถานภาพแล้วเป็นสตรี และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า สตรีในสังคมพราหมณ์จะถูก จำกัดบทบาทในหลายด้าน โดยเฉพาะบทบาททางศาสนา ต่อเมื่อพระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นใน โลกแล้ว พระพุทธองค์ได้ให้โอกาสแก่อุบาสิกา ทำให้อุบาสิกามีบทบาทในพระพุทธศาสนา

ในบทความนี้ต้องการจะนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับอุบาสิกาในประเด็นต่างๆ เกี่ยวกับวิธีเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกา ในการนำเสนอจะกล่าวถึงความหมายของอุบาสิกา ประเภทของอุบาสิกา

สถานะของอุบาสิกา การเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกา วิธีเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกา และผลของการเผยแผ่ธรรม จะได้นำเสนอไปตามลำดับดังต่อไปนี้

แนวคิดเรื่องอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา

คำว่า อุบาสิกา เป็นภาษาบาลี ในภาษาพูด ภิกษุเรียกภรรยาว่า สีกา ซึ่งเป็นคำที่มาจากคำว่า อุบาสิกา คำตรงกันข้ามก็คือ ประสก ที่ภิกษุเรียกภรรยาว่า สีกา ซึ่งมาจากคำว่า อุบาสก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525)

อุบาสิกา หมายถึง สตรีที่นุ่งใกล้พระรัตนตรัย ดำรงชีวิตอยู่ในคุณสมบัติของผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัย ถึงสรณะ 3 ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่ระลึก อุบาสิกาจัดว่าเป็นพุทธสาวิกา หมายถึง สตรีผู้ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ได้เห็นแจ้งถวายทานด้วยสยัมภูญาณ เหมือนคนมองเห็นผลมะขามป้อมของตนฉะนั้น

คำว่า “อุบาสิกา” นั้น มีความหมายปรากฏทั้งในพระไตรปิฎก และทัศนะของนักปราชญ์ ดังนี้

1. ความหมายในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

(1) คำว่า “อุบาสิกา” ในพระวินัยปิฎกมีกล่าวไว้ว่า “สตรีที่ได้ชื่อว่า อุบาสิกา ได้แก่สตรีที่ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ, สตรีที่ถึงพระธรรมว่าเป็นสรณะ, สตรีถึงพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 1/629/440)

(2) อีกแห่งหนึ่งมีอธิบายว่า สตรีที่ชื่อว่าอุบาสิกานั้นได้แก่ผู้ยึดถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง (พระไตรปิฎกภาษาไทย 1/636/434)

(3) สตรีที่เรียกว่าอุบาสิกาได้แก่เป็นผู้มอบชีวิตถึงพระรัตนตรัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย 1/29/35)

มีปรากฏในเรื่องที่ท่านกล่าวถึงมาตุคามหรือสตรีผู้จะเข้าถึงความเป็นสหายของเหล่าเทวดามาปายิกา (เทวดาที่สามารถปรารถนาเหตุ 3 อย่างได้ตั้งใจปรารถนา คือ วรรณะ เสี่ยง และความสุข) จะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม 8 ประการ ซึ่งคุณธรรมข้อที่ 8 จะต้องเป็น “อุบาสิกา” คือผู้ถึงพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นที่พึ่งและรักษาศีล 5 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 23/136/272)

ส่วนอริยสาวิกาผู้เจริญด้วยศรัทธา, ศีล, สุตะ, จาคะ, และปัญญา ก็ชื่อว่าเป็นอุบาสิกา (พระไตรปิฎกภาษาไทย 22/64/92)

2. ความหมายตามทัศนะของนักปราชญ์และท่านผู้รู้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมายคำว่า อุบาสิกา หมายถึง สตรีผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย, คนใกล้ชิดพระศาสนา คฤหัสถ์ผู้หญิงที่แสดงตนเป็นคนนับถือพระพุทธศาสนา โดยประกาศถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2551)

พระมหาเถรวิไล เตชะคำ ให้ความหมายของคำว่า อุบาสิกา หมายถึง ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วประกาศตนนับถือพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต”(พระมหาเถรวิไล เตชะคำ, 2540)

สุนทรี สุริยะรังษี ให้ความหมายของคำว่าอุบาสิกาหมายถึงสตรีผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย ดำรงชีวิตอยู่ในคุณสมบัติของผู้ใกล้ชิดพระรัตนตรัยหมายถึงสรณะ๓ได้แก่พระพุทธพระธรรมพระสงฆ์เป็นที่ระลึกอุบาสิกาจัดเป็นพุทธสาวิกาหมายถึงสตรีผู้ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าได้เห็นแจ้งถวายทานด้วยสยัมภูญาณเหมือนคนมองเห็นผลมะขามป้อมบนฝ่ามือของคนฉะนั้น (สุนทรี สุริยะรังษี, 2544)

อาจารย์ปัญญา ใช้บางยทางให้ความหมายคำว่าอุบาสิกาหมายถึงสตรีผู้นับถือพระรัตนตรัย สตรีใดมีจิตใจเคารพและกล่าวคำถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นที่พึ่ง ที่เคารพสักการะ ดังที่มารดาและอดีตภรรยาของพระยสะเป็นอุบาสิกาผู้แรก โดยทั้งสองนางกล่าวคำถึงพระรัตนตรัยว่า “มยํ ภควนต์ สรณํ คจฺฉาม ฆมฺมณจ ภิกขุสงฺฆณจ, อุบาสิกาโย โน ภควธาเรตุ อชฺชตคฺเค ปาณูปเตตา สรณํ คตาติ ตา จ โลกํ ปญฺมํ อุบาสิกา อหเสํ เตวาจิกา”

แปลว่า หม่อมฉันทั้งสองขอลงใจพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะขอพระองค์จงทรงจำหม่อมฉันทั้งสองว่า เป็นอุบาสิกาผู้มอบชีวิตถึงสรณะ จำเดิมแต่นี้เป็นต้นไป ก็มารดาและภรรยาเก่าของท่านพระยสะได้เป็นอุบาสิกา กล่าวอ้างพระรัตนตรัยผู้แรกในโลก”

อุบาสิกาบริษัทเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท(ชุมนุมผู้นับถือพุทธศาสนา) ๔ เป็นบริษัทที่รวมเพศหญิงทุกชั้นวรรณะ ทั้งกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร จัณฑาล หรือแม้แต่เทพธิดาเข้าในความ เป็นอุบาสิกาเสมอกันด้วยความเคารพเดียวกันด้วยความเคารพเดียวกัน (ปัญญา ใช้บางยทาง, 2552)

คัมภีร์อภินววรรณา (พระมหาสมปอง มทีโต, 2542) ท่านแสดงความหมายไว้ว่า อุบาสิกา(อุป+อาส อุปเวสเน+ณฺว+วา) อุบาสิกา รนตตตยมฺปคนตฺวา อาสยนฺตติ อุบาสิกาโย ผู้เข้าไปนั่งใกล้พระรัตนตรัย โย โข อานนฺท ภิกขุ วา ภิกขุณี วาอุปาสโก วา อุบาสิกา วา ฆมฺมานุสฺสมปฺปิปฺโน วิหฺรติ สามิจิปปิโน อนุสฺสมจฺจารี,โส ตถาคตํ สกฺกโรติ คฺวกโรติ มาเนติ ปุเชติ ปรมาเย

แปลว่า “อานนท์ ผู้ใดเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ก็ตาม ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ ธรรมปฏิบัติชอบปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นย่อมถือว่าสักการะ เคารพ นอบน้อม บูชาพระ ตถาคตด้วยการบูชาที่ประเสริฐสุด (พระไตรปิฎกภาษาไทย 10/199/122)

จะเห็นได้ว่ามีผู้ให้คำจำกัดความความหมายของอุบาสิกาเอาไว้มากมาย แต่โดยรวมแล้ว อุบาสิกา หมายถึง สตรีที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย อันได้แก่มีความศรัทธา เคารพ เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า มีความศรัทธา เชื่อมั่น และเคารพในพระธรรมคำสอนของพระบรม ศาสดา และมีความเลื่อมใส ศรัทธาและเคารพในพระสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ ความศรัทธา ความเคารพในพระรัตนตรัยแล้ว อุบาสิกาควรปฏิบัติตนให้เหมาะสม เช่นการ รักษาศีล การปฏิบัติธรรมเพื่อให้เข้าถึงธรรมะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน อย่างไรก็ตามสารานิพนธ์ฉบับนี้จะนำเสนอความหมายของอุบาสิกาตามที่เข้าใจทั่วไปคือ อุบาสิกาเป็นผู้มี ความศรัทธา แต่อาจไม่ได้ดีพร้อมสมบูรณ์ ยังอาจกระทำผิดพลาด แต่เพราะนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เชื่อมั่นในพระคุณของพระรัตนตรัย พวกเขาจึงได้ชื่อว่าเป็น อุบาสิกาเหมือนกัน

3. ประเภทของอุบาสิกา

อุบาสิกาในพุทธบริษัทนี้ พระพุทธเจ้าทรงจำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

(1) อุบาสิกาที่เป็นคฤหัสถ์ผู้นุ่งขาวห่มขาว ประพฤติพรหมจรรย์ อุบาสิกาพวกนี้ ได้แก่ อุบาสิกาที่เป็นอนาคามี ปราศจากกามราคะ แต่มิได้บวชเป็นบรรพชิต ไม่มีสามี ไม่ข้องเกี่ยว เมถุน เช่น นางนันทมาตาและนางมาติกมาตา เป็นต้น

(2) อุบาสิกาที่เป็นคฤหัสถ์บริโศคกาม อุบาสิกาพวกนี้ ได้แก่ อุบาสิกาที่มีได้บวชเป็น บรรพชิต ยังครองเรือนกับสามี ยังมีกามราคะยุ่งเกี่ยวกับเมถุนและการทำงานทั้งหลาย อุบาสิกา ประเภทนี้นับตั้งแต่สตรีปุถุชนผู้ถึงพระรัตนตรัยมีศีล (เช่นนางมัลลิกา) อริยสาวิกาโสดาบัน (เช่น นางวิสาขา) และอริยสาวิกาสกทาคามี (เช่นนางสุมมนาเทวี)

ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “จุนทะ อุบาสกและอุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเรา ผู้เป็น คฤหัสถ์ผู้นุ่งขาวห่มขาว ประพฤติพรหมจรรย์ก็มีอยู่ ที่บริโศคกามก็มีอยู่” (ปัญญา ใช้บางยาง, 2552)

4. สถานภาพของอุบาสิกาในพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนจำนวนมากในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นด้วยความมุ่งหมายที่จะแก้ไขความ เชื่อถือตามหลักศาสนาพราหมณ์ ทรงพิจารณาเห็นว่าหลักความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติ ต่างๆ ที่พราหมณ์สั่งสอนกันมาและประชาชนพากันยึดถือตามนั้นมีความผิดพลาด บกพร่อง ทรงมีพระประสงค์จะให้พราหมณ์และประชาชนได้ทำความเข้าใจใหม่ให้ถูกต้องและเข้าถึงความ

จริงแท้ จึงได้ชี้ข้อผิดพลาดข้อบกพร่องนั้นๆ พร้อมกับแนะนำให้เลิกเชื่อถือหรือแก้ไขปรับปรุงเสียใหม่แล้วแต่กรณี (พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), 2532)

เรื่องหนึ่งที่พระพุทธศาสนามีทัศนะแตกต่างจากพราหมณ์อย่างชัดเจน คือ ทัศนะต่อสตรี อุบาสิกาในฐานะเป็นสตรีจึงได้รับผลกระทบด้วย เนื่องจากพราหมณ์เห็นว่าสตรีมีฐานะต่ำต้อยกว่าบุรุษ จึงไม่ค่อยให้เกียรติสตรีในบางเรื่องโดยเฉพาะด้านศาสนา แต่พระพุทธองค์ทรงมีความเห็นว่า สตรีกับบุรุษว่าโดยศักยภาพในการพัฒนาตน สตรีก็มีคุณสมบัติไม่ได้ด้อยไปกว่าบุรุษ จึงทรงให้ความสำคัญกับสตรีและปฏิบัติต่อสตรีด้วยพระมหากรุณา สรุปทัศนะที่พระพุทธศาสนามีต่อสตรีในประเด็นที่สำคัญดังต่อไปนี้

(1) ความเป็นหญิงหรือชายเป็นเพียงช่วงหนึ่งของชีวิต ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วคนเราแต่ละคนต้องเวียนว่ายตายเกิดจนนับชาติไม่ถ้วน แต่ละคนเคยเกิดเป็นหญิงบ้าง เป็นชายบ้าง หมุนเวียนไปตามแต่กรรมของตน ในแง่ที่ทุกคนที่เป็นมนุษย์จึงไม่มีอะไรต่างกัน เพราะฉะนั้น ทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายจึงมีศักยภาพที่จะพัฒนาตนให้บรรลุธรรมสูงสุดได้ ส่วนการที่เรามาแบ่งแยกเป็นผู้ชาย เป็นผู้หญิงนี้ เป็นการมองในช่วงเวลาสั้นๆ ระยะเวลาหนึ่งๆ หรือเฉพาะหน้า แต่ความจริงแล้ว แต่ละคนก็มีทั้งความเป็นหญิงและความเป็นชาย เปลี่ยนไปเรื่อยๆ (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย 2/232-238) เมื่อเกิดเป็นชายหรือหญิงแล้วต่างก็ต้องถูกรุมล้อมด้วยความทุกข์ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนกัน ไม่มีใครจะรอดไปได้ ทั้งชายและหญิงที่นับถือพระพุทธศาสนามีสิ่งที่ต้องคำนึงเหมือนกัน คือ จะต้องเชื่อมั่นในศักยภาพของตน และต้องหมั่นพิจารณาหาทางพัฒนาศักยภาพของตนให้สามารถพึ่งตนเองให้ได้ สตรีไม่ควรมองเพศภาวะของตนว่าต่ำต้อยหรือน้อยใจกับสภาพของตน แต่ควรมุ่งมั่นในการฝึกหัดตนเองให้เต็มสมรรถภาพ

(2) ความเสมอภาคกันในเรื่องกรรม ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรีแตกต่างจากพราหมณ์มาก เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแบบกรรมวาทีกิริยาที คือ สอนให้เชื่อผลแห่งการกระทำ ให้ทำกิจทั้งหลายด้วยความเพียรของตน ไม่เชื่อผลแห่งการอ้อนวอน สอนให้หวังผลจากการปฏิบัติเท่านั้น คำสอนเรื่องกรรมเป็นสิ่งสากลกับทุกคน ไม่มีข้อยกเว้น ผู้ใดทำผลก็มีแก่ผู้นั้น ทุกคนต่างล้วนมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นผู้ให้กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ผู้ใดทำบาปด้วยตนเอง ผู้นั้นย่อมเศร้าหมองด้วยตน ผู้ใดไม่ทำบาปด้วยตน ผู้นั้นย่อมบริสุทธิ์ด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์ไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตน คนอื่นทำ คนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้ (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย 3/40) ดังนั้น หากสตรีคนใดกระทำความกรรมดี ย่อมประสบกับความสุขอันเป็นอันานิสงส์ หากสตรีมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาแล้วตั้งใจศึกษาปฏิบัติธรรมก็สามารถบรรลุธรรมถึงขั้นเป็นพระอริยบุคคลได้ เช่น พระนางสามาวดีพร้อมหญิงบริวาร 500 (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย 2/67) แม้จะเป็นทาสีแต่ถ้ารอบรู้หลัก

ธรรมก็จะได้รับการยกย่อง ได้รับเกียรติให้เป็นผู้แสดงธรรมแก่เจ้านาย เช่น นางชูชุตตราผู้เป็นนางทาสีของพระนางสามาวดี นางได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าบรรลุเป็นพระโสดาบัน พระนางสามาวดีจึงไม่ให้นางทำงานหนัก แต่ให้มีหน้าที่ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วกลับมาแสดงแก่พระนางพร้อมหญิงบริวาร 500 (พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคกถาภาษาไทย 2/66) ขณะเดียวกันหากสตรีคนใดทำกรรมชั่วก็ประสบกับความทุกข์อันเป็นวิบากเหมือนกับคนอื่น ๆ เช่น พระนางมาคันทิยาอิจฉาพระนางสามาวดีผู้เป็นพุทธอุปัฏฐายิกา จึงสั่งให้อาเภาเรือนของนาง ทำให้พระนางสามาวดีและบริวารเสียชีวิตทั้งหมด นางมาคันทิยาพร้อมทั้งญาติจึงถูกลงโทษประหารชีวิตได้รับโทษในนรกอเวจี (พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคกถาภาษาไทย 2/82-86)

(3) ความเสมอกันในการศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมและบรรลุธรรม ตามหลักพระพุทธศาสนา สตรีก็มีศักยภาพในการบรรลุธรรมเหมือนบุรุษ ในการประกาศพระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์และพระสาวกก็มีพระมหากษัตริย์ต่อสตรีเท่าๆ กันกับบุรุษ ทรงให้โอกาสในการฟังธรรมและการปฏิบัติตนตามหลักการของพระพุทธศาสนาเท่าๆ กัน สตรีจึงมีโอกาสศึกษาและปฏิบัติธรรมได้เท่าๆ กับบุรุษ (พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคกถาภาษาไทย 4/14-33) หากพระพุทธองค์พิจารณาเห็นว่าสตรีมีอินทรีย์แก่กล้าพร้อมจะบรรลุธรรม แม้จะมีอุปสรรคก็จะเสด็จไปโปรด (พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคกถาภาษาไทย 2/54-58)

(4) สตรีผู้มีปัญญาที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต ในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถาระบุว่า สตรีบางคนที่มีปัญญา เฉลียวฉลาดมีปฏิภาณในการใช้ชีวิต มีความกล้าหาญก็จะได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต ดังคำกล่าวของเทวดาผู้สถิตอยู่บนภูเขาที่ทึ่งใจว่า บุรุษนั้น เป็นบัณฑิตในที่ทุกสถาน ก็หาไม่, แม้สตรีนั้น ผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ ก็เป็นบัณฑิตได้ ในที่นั้นๆ (พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคกถาภาษาไทย 4/157)

ในหลายกรณี ครอบครัวที่มีลูกสาวเฉลียวฉลาดสามารถรับภาระช่วยครอบครัวได้ สตรีนั้นก็จะเป็นที่ชื่นชมของตระกูลอื่น ต่างก็อยากจะมาสู่ของนางไปเป็นสะใภ้ ดังนั้น ความฉลาดจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้สตรีคนนั้นมีสถานภาพทางสังคมสูงส่งขึ้น (พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคกถาภาษาไทย 3/82)

(5) หน้าที่ในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาถือว่าสตรีผู้นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งฝ่ายบรรพชิต (ภิกษุณี สิกขมานา สามเณรี) ทั้งฝ่ายคฤหัสถ์ (อุบาสิกา) มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา ในบางเรื่องสตรีมีความสามารถและเหมาะสมที่จะช่วยงานพระศาสนา ก็ยกให้เป็นหน้าที่ของสตรี ด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา เช่น กรณีทรงอนุญาตให้พระนางมัลลิกาเทวีจัดการถวายอสทิสทาน (พระไตรปิฎกพร้อมมอรรคกถาภาษาไทย 6/82-86) ด้านการคุ้มครองพระพุทธศาสนา เช่น กรณีนางวิสาขาร่วมชำระอธิกรณ์กรณีภิกษุณีผู้เป็นมารดาพระกุมารกัสสปะถูกสงฆ์ว่าตั้งครุฑหลังจากอุปสมบท

(พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย 6/18-20) เมื่อเกิดภัยแก่พระพุทธศาสนาทั้งพุทธสาวก และพุทธสาวิกาต้องร่วมมือกันปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย 6/118-119)

ก่อนพระพุทธองค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระองค์ได้วางแนวทางให้พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ร่วมกันสืบต่อและคุ้มครองพระพุทธศาสนา มีหลักการสำคัญ 4 อย่าง คือ

- 1) พุทธบริษัท 4 ศึกษาธรรมจนแตกฉานเป็นพหูสูต
- 2) พุทธบริษัท 4 ปฏิบัติตามธรรมที่ศึกษามาอย่างถูกต้องและได้รับผลการปฏิบัติ
- 3) พุทธบริษัท 4 มีความสามารถถ่ายทอดเผยแผ่ให้กับคนอื่นได้รู้ตาม

4) พุทธบริษัท 4 มีความสามารถการบปรีชาพาให้ราบคาบ ทำหน้าที่ปกป้องพระ พุทธศาสนาได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย 10/168/113-116) การการบปรีชาพานี้มีหลักสำคัญอยู่ที่ การการชี้แจงอธิบาย หรือ แสดงความจริงให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง

- (6) ข้อกำหนดพิเศษบางประการสำหรับสตรี

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสภาพร่างกายและจิตใจของสตรีแตกต่างจากบุรุษ พระพุทธองค์ ทรงคำนึงถึงความแตกต่างนี้จึงทรงวางระเบียบปฏิบัติพิเศษบางประการสำหรับสาวิกาของ พระองค์ เพื่อให้สามารถศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรมได้อย่างสะดวกและปลอดภัย กล่าวคือ หลังจากที่เกิดกรณีพระอุบลวรรณาเถรีถูกนันทมาณพข่มขืน พระพุทธองค์จึงรับสั่งให้พระเจ้าปเสนทิโกศลมาเฝ้า แล้วรับสั่งให้สร้างที่พักของภิกษุณีในภายในพระนคร แล้วบัญญัติให้นาง ภิกษุณีจำวัดอยู่เฉพาะในอาวาสที่มีภิกษุเท่านั้น เพื่อป้องกันอันตรายจากผู้ไม่หวังดี

จากที่กล่าวมาทำให้เห็นว่า อุบาสิกาในฐานะที่เป็นผู้หญิงเป็นบุคคลที่ได้รับการยกฐานะ จากพระพุทธศาสนาให้มีฐานะและมีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเท่ากับบริษัทอื่นๆ อย่างไรก็ตาม มีเรื่องหนึ่งที่เป็นเรื่องใหม่สำหรับสตรีสมัยพุทธกาล คือ บทบาทการเผยแผ่ธรรมของ อุบาสิกา

5. วิธีเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกาในสมัยพุทธกาล

วิธีในการเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกา ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลพบว่าอุบาสิกามีบทบาทไม่น้อยไปกว่า ภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสก อุบาสิกาเป็นผู้อยู่เบื้องหลังคอยให้การอุปถัมภ์ บำรุงพระพุทธศาสนา จากการศึกษาพบว่าอุบาสิกาที่ได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะมี บทบาทไม่เฉพาะในแต่ละด้านเท่านั้น อุบาสิกายังมีบทบาทในการเผยแผ่ธรรมใน พระพุทธศาสนาให้มั่นคงดำรงอยู่ วิธีการเผยแผ่ธรรมในพระพุทธศาสนาของอุบาสิกา ดังนี้

- (1) วิธีการถามตอบปัญหาธรรม และการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีเผยแพร่ธรรมของอุบาสิกาแบบนี้ อุบาสิกาหลายคนทำได้ดี จนได้รับยกย่องในตำแหน่งเอตทัคคะด้านการแสดงธรรม ได้แก่ นางขุชุตตรา ประวัตติและบทบาทของนางมีประเด็นที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

นางขุชุตตรา เป็นลูกสาวของหญิงแม่นมในเรือนโฆสกเศรษฐี ในกรุงโกสัมพี เป็นหญิงพิการหลังค่อม ต่อมาเมื่อโฆสกเศรษฐีได้ยกนางสามาวดีผู้เป็นหญิงกำพร้าให้อยู่ในฐานะเป็นธิดาของตนแล้ว ได้มอบหญิง 500 คน ให้เป็นบริวารของนางอีกด้วย และนางขุชุตตราก็ได้เป็นบริวารของนางด้วยเช่นกันเมื่อนางสามาวดีได้รับการอภิเษกเป็นมเหสีของพระเจ้าอุเทน แห่งเมืองโกสัมพี หญิงบริวารทั้งหมดก็ติดตามเข้าไปรับใช้นางในพระราชนิเวศน์ด้วย และพระเจ้าอุเทนได้พระราชทานทรัพย์ 8 กหาปณะ แก่นางขุชุตตรา เพื่อจัดซื้อดอกไม้ให้แก่นางสามาวดีทุกวัน

ในกรุงโกสัมพีมีเศรษฐี 3 คน คือ โฆสกเศรษฐี กุกกุฏเศรษฐี และ ปาวาริกเศรษฐี ทั้ง 3 ท่านนี้เป็นสหายนต่างก็มีศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาได้ฟังพระธรรมเทศนาจนได้บรรลุเป็นพระโสดาบันด้วยกัน และได้สร้างวัดขึ้นท่านละหนึ่งวัด โดยของ โฆสกเศรษฐีชื่อว่า โฆสิตาราม ของกุกกุฏเศรษฐีชื่อว่า กุกกุฏาราม และของปาวาริกเศรษฐีชื่อว่า ปาวาริการาม เศรษฐีทั้ง 3 ท่านนี้มีคนรับใช้ชื่อนายสุนนะเป็นผู้จัดการตกแต่งสวนดอกไม้ เนื่องจากเขามีความฉลาดความสามารถในด้านนี้ จึงได้ชื่อว่า “สุนนมาลาการ” แม้นางขุชุตตราก็มาซื้อดอกไม้จากนายสุนนะนี้ทุกวัน

ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเสด็จมายังเมืองโกสัมพี โดยมีพระอานนท์เถระ เป็นปัจฉาสมณะตามเสด็จมาด้วย พระพุทธองค์ประทับ ณ อารามของเศรษฐีทั้ง 3 ท่านและเสด็จเข้าไปเสวยภัตตาหารที่บ้านของเศรษฐีทั้ง 3 ท่านนั้นโดยผลัดเปลี่ยนไปตามวาระ ตามที่ท่านเศรษฐีได้

วันหนึ่ง นายสุนนะขอโอกาสแก่ท่านเศรษฐีเพื่อกราบทูลอาราธนาพระบรมศาสดาเสด็จไปเสวยภัตตาหารที่บ้านของตน เมื่อเศรษฐีอนุญาตให้สมประสงค์แล้ว จึงจัดการตกแต่ง เสนาสนะและภัตตาหาร ขณะที่เขากำลังจัดเตรียมการอยู่นั้น นางขุชุตตราก็มาถึง นายสุนนะ กล่าวกับเธอว่า “วันนี้ขอให้รออยู่ก่อน เพราะตนได้กราบทูลอาราธนาพระบรมศาสดามาเสวย ภัตตาหารที่บ้าน และขอให้นางช่วยเหลือในการจัดภัตตาหารด้วย เมื่อเสร็จแล้วจึงค่อยรับดอกไม้ไป” ซึ่งนางขุชุตตรา ก็ตอบรับด้วยความยินดี เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว พระบรมศาสดาทรงแสดงพระธรรมเทศนาอนุโมทนานางขุชุตตรา ก็ได้มีโอกาสฟังธรรมเทศนานี้ด้วย นางส่งกระแสดิจไปตามพระธรรมเทศนา เมื่อจบลงก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน

ตามปกติในวันอื่นๆ ที่แล้วมา นางขุชุตตรา จะซื้อดอกไม้เพียง 4 กหาปณะ และเก็บเอาไว้เอง 4 กหาปณะ แต่วันนี้นางซื้อดอกไม้ทั้ง 8 กหาปณะ นางสามาวดีเห็นว่าวันนี้ได้ดอกไม้มากกว่าทุก ๆ วัน จึงถามนางขุชุตตรา ขึ้นว่า “ทำไมวันนี้จึงได้ดอกไม้มากกว่าปกติ” นางขุ

ชุตตรา ได้บอกตามความเป็นจริงว่า “เมื่อก่อนนั้นได้ยกยอกเงินไว้เพื่อตนเองครึ่ง หนึ่ง แต่วันนี้หลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระบรมศาสดาจนบรรลุอมตธรรมแล้ว เห็นว่าการกระทำอย่างนั้นไม่ควร จึงได้ซื้อดอกไม้ทั้ง 8 กหาปณะ”

นางสาวมาตี เมื่อทราบความโดยตลอดแล้วก็ได้ว่ากล่าวติเตียนต่อนางชุตตรา แต่ประการใด กลับขอให้นางได้แสดงธรรมที่ได้ฟังมาจากพระบรมศาสดาให้ตนและบริวารอื่นๆ ได้ฟังบ้าง ซึ่งนางชุตตรา ก็ตอบรับด้วยความยินดีเป็นอย่างยิ่ง แต่ขอโอกาสอาบน้ำชำระร่างกาย และประดับตกแต่งร่างกายพอสมควรแก่ฐานะแล้วนั่งบนอาสนะที่สูงกว่าหญิงทั้งปวง แสดงธรรมไปโดยลำดับตามที่ตนได้ฟังมาจากพระบรมศาสดา เมื่อจบลงแล้ว หญิงเหล่านั้นทั้งหมดมีนางสาวมาตีเป็นหัวหน้า ก็ได้บรรลุเป็นพระโสดาบันพร้อมๆ กัน

หลังจากนั้น นางชุตตราได้รับการยกฐานะจากการเป็นทาสีคอยรับใช้นางสาวมาตี ให้ดำรงอยู่ในฐานะมารดาและอาจารย์ ของนางสาวมาตีและหญิงบริวารเหล่านั้น มีหน้าที่ไปรับฟังพระธรรมเทศนาจากพระบรมศาสดาแล้วนำมาแสดงให้นางสาวมาตีกับบริวารฟัง นางชุตตรากระทำดังนี้จนนางเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก

การที่นางเกิดมาเป็นหญิงสาวหลังค่อมนั้นเป็นเพราะในอดีตชาตินางได้ล้อเลียนพระอรหันต์ สมัยหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายกราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า เพราะกรรมอะไร นางชุตตราจึงเป็นหญิงหลังค่อม พระพุทธเจ้าตอบว่า ในอดีตชาติ พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งเป็นผู้มีสภาพร่างกายเป็นคนค่อมนิดหน่อยมาฉันทดาหารในราชสำนักเป็นประจำ นางกุมาริกา นางหนึ่งแสดงอาการเป็นคนค่อมล้อเลียนแบบพระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยความคึกคะนองต่อหน้าเพื่อนกุมาริกาทั้งหลายเพราะกรรมนั้น จึงส่งผลให้เธอเป็นคนค่อมในอัตภาพนี้

ภิกษุทูลถามต่อไปว่า เพราะกรรมอะไร นางชุตตรา จึงเป็นทางทาสีของบุคคลอื่น พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ในอดีตครั้งที่พระพุทธเจ้านามว่ากัสสปะ นางได้เกิดในตระกูล เศรษฐีในเมืองพาราณสี มีภิกษุณีผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ซึ่งมีความคุ้นเคยกับตระกูลของนาง มาเยี่ยมเยียนที่บ้านขณะนั้นนางกำลังแต่งตัวอยู่ ได้ออกปากขอให้พระเถรีช่วยหยิบกระเช้าเครื่องประดับส่งให้ พระเถรีนั้นคิดว่า ถ้าเราไม่หยิบส่งให้ นางก็จักโกรธอาฆาตเรา เพราะกรรมนี้เมื่อนางตายไปแล้ว ก็จะไปเกิดในนรก แต่ถ้าเราหยิบส่งให้ นางก็จักเกิดเป็นหญิงรับใช้คนอื่น เพราะกรรมที่ใช้พระอรหันต์ นางภิกษุณีจึงเลือกกรรมสถานเบาเพื่อเป็นการอนุเคราะห์ต่อนาง จึงได้หยิบกระเช้าส่งให้ เพราะกรรมนี้นางจึงเกิดเป็นหญิงรับใช้บุคคลอื่น

ภิกษุทูลถามต่อไปว่า เพราะกรรมอะไร นางชุตตราจึงมีปัญญาและบรรลุธรรมเป็นพระโสดาบัน พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ในอดีตชาติครั้งเดียวกันนั้น พระราชาได้ถวายข้าวปายาสที่ยังร้อนอยู่ลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า นางเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าต้องเปลี่ยนมือถือบาตรกลับไปกลับมาด้วยความร้อน นางจึงถอดกำไลที่ทำด้วยงาจากข้อมือ 8 อัน ถวายให้

พระปัจเจกพุทธเจ้าใช้สำหรับรอมมือกันความร้อนด้วยผลแห่งกรรมที่นางถวายกำไลข้อมือ และกรรมที่ช่วยบำรุงอุปฐากพระปัจเจกพุทธเจ้าครั้งนั้น ทำให้นางมีปัญญามาก และได้บรรลุพระโสดาปัตติผล (พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาภาษาไทย 2/66)

เพราะความที่นางขุชชุตตราเป็นผู้มีปัญญา สามารถแสดงธรรมได้อย่างไรเพราะลึกซึ้งได้ดีกว่าอุบาสิกาคณอื่น พระพุทธเจ้าจึงทรงยกย่องนางในตำแหน่งเอตทัคคะว่าเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสิกาทิ้งหลาย ในฝ่ายผู้แสดงธรรม

(2) การอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้ได้รับความสะดวกในการศึกษา ปฏิบัติและเผยแผ่ธรรม หมายถึง การถวายการอุปถัมภ์พระสงฆ์ด้านปัจจัย 4 คือ จีวร บิณฑบาต ที่พักอาศัยและยาที่สำคัญต่อการดำรงชีพ การถวายภัตตาหาร การถวายเครื่องนุ่งห่ม การถวายเครื่องอุปโภคและยารักษาโรค วิธีนี้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีพ พระสงฆ์ดำรงชีพอยู่ได้ก็เพราะภัตตาหารจากผู้มีจิตศรัทธาสมดังพุทธพจน์ที่ว่า “สัตว์ทั้งปวงมีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร” (พระไตรปิฎกภาษาไทย 10/307/191) บ่งบอกถึงการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองต่อไปถึงกาลภายหน้า (สุนทรียะ ศรีรังษี, 2544) ยกตัวอย่างอุบาสิกามีบทบาทเด่นด้านนี้ได้แก่

นางวิสาขา มิคารมาตา อุบาสิกาผู้เลิศด้านถวายทาน นางนิมนต์พระสงฆ์จำนวน 500 รูปมารับบิณฑบาตหรือฉันอาหารที่บ้านเป็นประจำทุกวัน และในบางครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมาเป็นองค์ประธาน และในตอนเย็นนางให้คนนำน้ำปานะ 8 อย่าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย 5/300/131) ถวายผ้าอาบน้ำฝน และถวายยารักษาโรคแก่พระสงฆ์ทุกรูป (ปัญญาใช้บางยาง, 2552) การถวายผ้าอาบน้ำฝน ต่อมาได้เป็นประเพณีให้ศาสนิกชนถวายผ้าอาบน้ำฝน ก่อนเข้าพรรษา

นางสุชาดา เสนานีภุมณี อุบาสิกาผู้เป็นเลิศด้านถึงสรณะก่อน นางถวายข้าวปายาสแก่พระพุทธเจ้าในวันก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงตรัสรู้ (ปัญญา ใช้บางยาง, 2552)

พระนางสามาวดี มีความเลื่อมใสต่อพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก พระนางได้อาราธนาพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระสงฆ์ 500 รูป ไปฉันภัตตาหารที่พระราชวังเป็นประจำ พระอานนท์ได้ไปฉันภัตตาหารในวังของพระนางสามาวดี พระนางได้ถวายจีวร 500 ผืน พระอานนท์ได้แจกจ่ายแก่ภิกษุรูปอื่นๆ (สุนทรียะ ศรีรังษี, 2544)

อุบาสิกามีวิธีในการอุปถัมภ์บำรุงปัจจัย 4 แก่พระสงฆ์ ได้เสียสละทรัพย์ในการช่วยเหลือ ขวนขวาย เพื่อจัดหาภัตตาหาร เครื่องนุ่งห่ม เครื่องอุปโภคบริโภคและยารักษาโรคแก่พระสงฆ์ เพื่อต้องการให้พระสงฆ์ได้รับความสะดวกในการครองชีพ ได้ปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา เป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญด้านหนึ่ง

(3) วิธีลงมือปฏิบัติธรรม วิธีนี้เป็นการการดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนาด้วยการลงมือปฏิบัติ อุบาสิกาผู้ที่ผ่านการปฏิบัติธรรมมาหลายๆ จะเป็นคนที่ศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และ กลายมาเป็นกำลังหลักในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา หมายถึง การช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงยิ่งขึ้น กล่าวคือ การสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุ การชำระ อธิกรรมและป้องกันภัย การแสดงธรรมและเผยแผ่คำสอน ด้านการช่วยเหลือสังคม

เสนาสนะ หมายถึงที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) ได้แก่ วัด ถาวรวัตถุก็คือสิ่งก่อสร้างทางวัตถุอันเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา เช่น วิหาร โบสถ์ ที่มี อยู่ในวัด สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต่อพระสงฆ์ เป็นหนึ่งในปัจจัย 4 ที่ช่วยให้ พระสงฆ์ได้รับความสะดวก ในการปฏิบัติธรรม และทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อุบาสิกาที่มีบทบาทในด้านนี้ได้แก่

นางวิสาขามหาอุบาสิกา นางได้ขายเครื่องประดับ ซ่อมหาลดาปาสสน์ราคา 27 โกฎิ เพื่อ ซื้อที่ดินสร้างวัดบุพพารามในเมืองสาวัดตี 9 โกฎิ และฉลองวิหารอีก 9 โกฎิ

อธิกรรม หมายถึง คดีหรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์จะต้องชำระและแก้ไข เพื่อที่จะไม่ให้เกิด ความเสียหายแก่พระพุทธศาสนา อุบาสิกาที่มีบทบาทในการชำระอธิกรรม ได้แก่

นางสุปเปียอุบาสิกา อุบาสิกาผู้เลิศด้านอุปัฏฐากภิกษุใช้ เมื่อนางฉื่อนเนื้อที่ต้นขาตนเองป ทำน้ำซุบเพื่อถวายภิกษุอาพาธ พระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องจึงได้ทรงบัญญัติสิกขาบทไม่ให้ภิกษุ ฉذنเนื้อมนุษย์ นางเป็นต้นเหตุให้เกิดพุทธบัญญัติห้ามภิกษุฉذنเนื้อมนุษย์ (ปัญญา ใช้บางยาง, 2552)

นางวิสาขามหาอุบาสิกา นางได้ช่วยวินิจฉัยและตัดสินอธิกรรมที่เกิดขึ้นแก่ภิกษุณีสาวซึ่ง ตั้งครรภ์ในขณะที่นางบวชเป็นภิกษุณี นางวินิจฉัยจากการตั้งครรภ์และสอบถามได้คำนวณเวลา ตั้งครรภ์กับเวลาที่นางบวช จึงทราบว่าภิกษุณีสาวตั้งครรภ์ก่อนบวช เนื่องจากนางมีศรัทธาใน พระพุทธศาสนาต้องการจะบวช แต่เวลานั้นนางไม่ทราบว่านางตั้งครรภ์ นางวิสาขามีช่วย ชำระอธิกรรม และแก้ ปัญหาที่เกิดขึ้น ประกาศความบริสุทธิ์ของภิกษุณีสาวรูปนี้ในท่ามกลาง สงฆ์ทั้งสองฝ่าย ช่วยทำให้ศาสนาบริสุทธิ์ ปราศจากความเสื่อมเสีย (ปัญญา ใช้บางยาง, 2552)

การแสดงธรรมถือเป็นวิธีการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความเข้าใจ หลักคำสอนของพระพุทธองค์ บทบาทในด้านนี้เท่ากับได้อธิบายธรรมขยายเนื้อความธรรมที่ เข้าใจยากให้ผู้อื่นเข้าใจ ทั้งยังส่งผลให้ผู้ฟังได้รับปัญญาและเข้าถึงธรรมได้ อุบาสิกาผู้มีบทบาท ด้านนี้ได้แก่

นางขุชชุตตรา อุบาสิกาผู้เลิศด้านพหูสูตร นางได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุโสดา ปัตติผล นางได้นำธรรมของพระพุทธเจ้ามาแสดงให้นางสามาวดีและสตรีบริวาร 500 คนฟัง

เมื่อฟังธรรมจากนางขุชุตตรา สตรีทั้งหมดก็บรรลุโสดาปัตติผล หลังจากนั้น นางขุชุตตราก็มีหน้าที่ไปฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า แล้วกลับมาแสดงให้นางสามาวดีและสตรีบริวาร 500 คนฟังทุกครั้ง (ปัญญา ไช้บางยาง, 2552)

การช่วยเหลือสังคมหรือสังคมสงเคราะห์ เป็นบทบาทหน้าที่ที่จำเป็นของมนุษย์ที่ต้องแสดงออกมาในรูปของการกระทำ เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลอนุเคราะห์เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะด้านวัตถุสิ่งของ เช่น มีอาหาร มีที่พักอาศัย มีเสื้อผ้า และการช่วยแนะนำสั่งสอนให้เกิดความรู้หรือเกิดปัญญา เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้ถูกต้อง ดังนั้นการช่วยเหลือสังคมจึงเป็นการช่วยเหลือผู้ที่มีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกันกับเราให้ได้รับความสุข ความสะดวกสบายขึ้น บทบาทด้านนี้ เป็นบทบาทที่แสดงออกมาในด้านความมีคุณธรรมอย่างแท้จริง มุ่งหวังช่วยเหลือผู้ยากไร้ และช่วยรับภาระสังคม ทำให้สังคมที่เราอยู่ร่วมกันเกิดความสุข อุบาสิกาที่มีส่วนช่วยเหลือสังคม ได้แก่ พระนางสามาวดี นางพร้อมด้วยบิดา มารดาได้อพยพไปกรุงโกสัมพี เพื่อหนีภัยแล้ง ความอดอยาก ไปพึ่งพิงโฆษกเศรษฐีผู้เป็นสหายที่ไม่เคยเห็นหน้ากัน เมื่อไปถึงกรุงโกสัมพีนางรับอาหารในโรงทานของโฆษกเศรษฐี วันแรกนางไปรับอาหารมา 3 ส่วน วันที่สองนางรับอาหารมา 2 ส่วน และวันที่สามนางรับอาหารมา 1 ส่วน คนแจกอาหารสงสัยการรับอาหารของนาง จึงสอบถาม นางจึงเล่าให้ฟังว่า ในวันแรกมีกันอยู่ 3 คนนางรับอาหาร 3 ส่วน แต่เวลานี้บิดามารดาของเสียชีวิตไปแล้ว จึงรับอาหาร 1 ส่วนเพื่อตนเท่านั้น เรื่องราวทราบถึงโฆษกเศรษฐีๆ ได้รับนางให้อยู่ในฐานะธิดาของตน และมอบหญิงบริวารให้ 500 คน นางสามาวดีเป็นคนฉลาดเมื่อเห็นว่าในโรงทานมีวิธีแจกจ่ายอาหารรวดเร็วสับสนและเสียงดัง จึงจัดให้สร้างรั้วโรงทานให้คนเข้าออกในเวลารับอาหารโดยสะดวก ให้มีระเบียบวินัย นางได้ช่วยเหลือผู้มารับอาหารให้มีความสะดวกทั่วถึงกัน ทั้งยังเป็นการสร้างระเบียบวินัยให้เกิดขึ้นในสังคม (สุนทร สุริยรังษี, 2544)

6. ผลของการเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกาในสมัยพุทธกาล

อุบาสิกาในสมัยพุทธกาล เป็นผู้มียุทธบาทในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา โดยการอุปถัมภ์พระสงฆ์ให้ดำรงชีพด้วยปัจจัย 4 เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ช่วยรักษาพระพุทธศาสนาให้อยู่มั่นคงตลอดไป ถ้าไม่อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์พระพุทธศาสนาก็จะเสื่อมสลายและหมดไป ทั้งนี้เพราะว่าพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามหลักพระพุทธศาสนา และสอนให้อุบาสิกาอุบาสิกาปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ มีจิตใจศรัทธามั่นคงต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า สตรีผู้ที่มีศรัทธา มีศีล มีจริยวัตรอันงดงามและมีปัญญา มีบทบาทสำคัญต่อความเจริญของพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจวบจนปัจจุบันนี้ เป็นเสาหลักอันสำคัญเสาหนึ่งที่จะช่วยสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่คู่กับโลก สตรีเป็นผู้มีจิตใจอ่อนโยน มีความสงบเสถียร ละเอียดอ่อน สุขุมรอบคอบ เป็นผู้ที่มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีศรัทธา มีความอดทนอย่างยิ่งยวด

และพร้อมเสียสละ แม้ชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา สตรีเป็นผู้มีความกตัญญูทศเวทที่ปรารถนาที่จะให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่อย่างมั่นคงถาวร เพื่อประโยชน์แก่คนทั้งหลายทั่วหน้า

อุบาสิกาในสมัยพุทธกาลได้เป็นกำลังสำคัญในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงได้แก่ สนับสนุนการถวายจตุปัจจัยอุปถัมภ์พระสงฆ์เป็นหลักพื้นฐาน ส่วนบทบาทในด้านอื่นสตรียังมีบทบาทน้อย ทั้งนี้อาจเนื่องจากสถานภาพของสตรีถูกจำกัดหน้าที่อยู่ในเฉพาะครอบครัวเท่านั้น ไม่มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาเหมือนสตรีในปัจจุบัน หากผู้หญิงได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ผู้หญิงจะมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองสามารถพัฒนาให้สูงขึ้นอย่างในปัจจุบัน โดยไม่มีข้อด้อยไปกว่าผู้ชาย ผู้หญิงจะมีส่วนร่วมในการพัฒนามากยิ่งขึ้น พระพุทธศาสนาสอนให้ทุกคนในสังคมส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมของตน เช่น ในการรับผิดชอบความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ตัดว่า ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จะเป็นเหตุปัจจัยให้พระพุทธศาสนาเจริญหรือเสื่อมได้ หากทุกฝ่ายสนใจศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรม พระพุทธศาสนาก็เจริญ หากไม่สนใจศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรม พระพุทธศาสนาก็เสื่อมได้ (พระศรีปริยัติโมลีและคณะ, 2541)

บทสรุป

จากการศึกษาวิธีในการเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกาในสมัยพุทธกาลสรุปความได้ว่า อุบาสิกา คือ สตรีผู้เข้ามานั่งใกล้พระรัตนตรัย พระพุทธองค์ตรัสสอนให้มีบทบาทรับภาระพระพุทธศาสนาและพัฒนาตนตามหลักศาสนาไปพร้อมๆ ภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสก แม้อุบาสิกาจะมีข้อจำกัดทางร่างกายหลายอย่าง แต่ก็ทำหน้าที่รับผิดชอบและรับภาระงานทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี อย่างไรก็ดีตามพบว่า หน้าที่สำคัญที่ทำให้อุบาสิกาทำได้โดดเด่นคือ บทบาทการเผยแผ่ธรรม จากการที่สตรีในสังคมพราหมณ์ถูกจำกัดสิทธิและบทบาททางศาสนา แต่อุบาสิกาซึ่งเป็นสตรีในพระพุทธศาสนา กลับได้รับการยอมรับหน้าที่เผยแผ่ธรรมสำหรับวิธีการเผยแผ่ธรรมของอุบาสิกา สรุปได้ 3 วิธี ได้แก่

(1) การเผยแผ่ธรรมด้วยการแสดงธรรม อธิบายธรรมหรือตอบปัญหาธรรม แก่บุคคลหลายกลุ่ม เริ่มจากบุคคลในครอบครัว (สามี, บุตร, ธิดา) คนที่อยู่ใกล้ชิด เช่น เพื่อน, ทาส, บริวาร และคนที่รู้จักอื่นๆ สตรีหลายคนได้ทำหน้าที่ปุจฉาและวิสัชนาธรรมกับพระภิกษุด้วย

(2) วิธีในการอุปถัมภ์พระสงฆ์ ได้แก่ การอุปถัมภ์ด้วยเครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค เพื่อให้ภิกษุได้รับความสะดวกในการศึกษา ปฏิบัติและเผยแผ่ธรรม มีการนิมนต์ให้พระ พุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์มาแสดงธรรมตามโอกาสอันควร การปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นวิธีเผยแผ่ธรรมทางอ้อม

(3) วิธีลงมือปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า วิธีนี้จะช่วยส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงยิ่งขึ้น เพราะตราบไต่ที่ยังมีคนปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาที่จะยังคงอยู่คู่โลกตราบนั้น เมื่อมีคนอื่นพบเห็นอุบาสิกาผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบก็จะนำมาให้บุคคลผู้พบเห็นนั้นๆ เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และผลที่จะเกิดตามมาโดยตรง เป็นผลดีต่อพระพุทธศาสนาอย่างมาก คือ อุบาสิกาผู้ฝึกฝนในการปฏิบัติธรรมนั้น ก็จะทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำสั่งสอนผู้สนใจอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี เป็นการช่วยลดภาระแก่ภิกษุในทางหนึ่งด้วย

จึงกล่าวได้ว่า การที่อุบาสิกาในสมัยพุทธกาลได้ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมด้วยวิธีการต่างๆ นั้น ส่งผลดีต่อพระพุทธศาสนาโดยตรง โดยเฉพาะการเผยแผ่ธรรมแก่คนในครอบครัว เช่น สามี บุตร ธิดา ทาส บริวารและคนใกล้ชิด เห็นได้ว่าอุบาสิกาทำหน้าที่นี้ได้เป็นอย่างดี

เอกสารอ้างอิง

เธียรชัย เอี่ยมวรเมธ. (2544). **พจนานุกรมไทย ฉบับอธิบาย 2 ภาษา**. กรุงเทพมหานคร: รวมสาสน์.

ปัญญา ใ้บบางยาง. (2552). **46 อุบาสิกาพุทธสาวิกาในสมัยพุทธกาล**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.

_____. (2551). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาถวิล เตชะคำ. (2540). “อุบาสกในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระมหาสมปอง มหิโต (แปล). (2542). **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). (2532). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

พระศรีปริยัติโมลีและคณะ. (2541). **สตรีในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2543). **พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล (ชุด 91 เล่ม)**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2522). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. นนทบุรี: เจริญอักษรการพิมพ์.

สุนทรী สุริยะรังษี. (2544). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของคฤหัสถ์ในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาศึกษากรณีเฉพาะอุบาสิกที่ได้รับเอตทัคคะ”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

